

Neoklasik Realizmin Çin Dış Politikasına Uygulanabilirliği: Kazakistan Örneği*

Applicability of Neoclassical Realism to Chinese Foreign Policy: The Case of Kazakhstan

Figen AYDIN**

Özet

Uluslararası sistemde dönüşüm yaratan 20. Yüzyılın en önemli siyasî olaylarından biri Sovyetler Birliği'nin dağılmasıdır. Dönemin etkili dış politika teorisi olan neorealizmin Birliğin dağılması karşısında yeterli açıklamalar getiremediği görülmüştür. Devletlerin dış politikasının analiz edilmesi ve yorumlanması için yeni bir bakış açısına ihtiyaç duyulduğunun anlaşılması ile neoklasik realizm, bir dış politika analizi teorisi olarak geliştirilmiştir. Neoklasik realizm, bir devletin dış politikasının, ara değişkenlerin etkisi ve bağımsız değişkenlerin dâhilinde oluştuğunu değerlendirmektedir. Bu nedenle bağımlı değişken olarak ifade edilmesi gerektiğini iddia etmektedir. Çalışma, bir dış politika analizi kuramı olan neoklasik realizmin Çin dış politikasının incelenmesinde geçerli bir teori olup olmadığını sınamaktadır. Bunun yanı sıra Çin'in Kazakistan siyasetinde de belirleyici unsurların Çin'e dair yerel faktörler olduğunu iddia etmektedir. Çin'in Kazakistan dış politikası neoklasik realizmin önem verdiği yerel faktörler etrafında örnek olarak incelenmiştir. Kuramsal incelemeler sonucunda Çin dış politikasının sadece küresel sistemden gelen etkiler sonucu değil, yerel faktörlerin dâhilinde oluştuğu tespit edilmektedir. Çin'in Kazakistan siyasetinde de yerel faktörlerin etkili olduğu belirlenmiştir. Nitekim Çin'in genel dış politikasında Kazakistan'ın yerini açıklarken neoklasik realizm teorisinin getirdiği analizlerin kullanılabilirliği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Neoklasik Realizm, Dış Politika Analizi, Çin, Kazakistan

Abstract

One of the most important political events of the 20th century that transformed the international system was the dissolution of the Soviet Union. It has been seen that neorealism, the influential foreign policy theory of the period, could not provide adequate explanations for the dissolution of the Union. With the understanding that a new perspective was needed to analyze and interpret the foreign policies of states, neoclassical realism was developed as a theory of foreign policy analysis. Neoclassical realism claims that a state's foreign policy is formed under the influence of intermediate variables and independent variables and should be evaluated as a dependent variable. The study tests whether neoclassical realism, a theory of foreign policy analysis, is a valid theory in examining Chinese foreign policy. In addition, it claims that the determining factors in China's Kazakhstan policy are local factors related to China. China's foreign policy in Kazakhstan has been examined as an example around the local factors that neoclassical realism attaches importance to. As a result of theoretical analysis, it is determined that Chinese foreign policy is formed not only as a result of influences from the global system, but also within local factors. In addition, it has been determined that local factors are effective in China's Kazakhstan policy. Infact, the analysis of neoclassical realism the oryproved useful in explaining Kazakhstan's place in China's overall foreign policy.

Keywords: Neoclassical Realism, Foreign Policy Analysis, China, Kazakhstan

* Çalışma yazar tarafından 02.12.2022 tarihinde tamamlanan "Türkiye ve Çin'in Dış Politika Yaklaşımında Kazakistan: Neoklasik Realist Bir Karşılaştırma (2010-2020)" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

** Dr., Bağımsız Araştırmacı, aydingfen@windowslive.com, ORCID: 0000-0003-1777-278X

Giriş

Bir devletin dış politikası, uluslararası sistemde gerçekleştirdiği eylemlerin toplamıdır. Dış politika analizi ise söz konusu eylemleri anlamlandırmaktadır. Dinamik bir yapı arz eden uluslararası ilişkiler disiplininin en öncelikli çalışma alanlarından biri dış politika analizi uygulamalarıdır. Bu amaçla dış politika analizi, devletlerin hem karmaşık uluslararası siyasal sistem dâhilinde hem de kendi aralarında nasıl ilişki kurduklarını kavramaya ve mâkûliyet kazandırmaya çalışmaktadır.

Dış politikasından söz edilebilecek en önemli aktörün hâlâ devlet olduğu kabulü üzerine, dış politika analizlerinin tutarlı, kapsayıcı ve dış politika sorularına cevap verebilir olması teorilerin geçerliliği için ilk şart olarak görülmektedir. Birbirine benzer ve birbirinden farklı uygulamalara dayanan dış politika analizi teorilerinin en kapsayıcı olanı ise realizm teorisinin üçüncü evresi olarak geliştirilen neoklasik realizm olmuştur. Bu noktada iki yazardan söz etmek yerinde olacaktır. Shi-Xin Tang 2023 yılındaki “Neoclassical Realism: Methodological Critiques and Remedies” isimli makalesinde neoklasik realizmi dış politika analizindeki titizlik eksikliği nedeniyle eleştirmektedir. Neoklasik realizminin ana yöntemi olan karşılaştırmalı vaka çalışmalarının eksiklikleri olduğunu savunmaktadır. Elias Götz ise “Neoclassical Realist Theories, Intervening Variables, and Paradigmatic Boundaries” makalesinde neoklasik realist çalışmalarda üç nedensel faktörü tanımlamakta, açık ayrımlara duyulan ihtiyacı vurgulamakta, araştırma tasarımları konusunda yol göstermekte ve neoklasik realizmin paradigmatik sınırlarını tanımlayarak kuramsal gelişime katkıda bulunmaktadır.

Klasik realizm, neorealizm ve son aşama olarak neoklasik realizm ismiyle kuramlaştırılan teori, devletlerin dış politikasının sadece küresel sistemden gelen baskılamalar sonucunda oluşmadığını savunmaktadır (Gvalia vd. 2019; Kevin, 2017). Neoklasik realizme göre bir devletin dış politikası, dışarıdan gelen baskıların iç faktörler ile harmanlanması sonucu oluşmaktadır. Bunun yanı sıra neoklasik realizm aslında uluslararası politika teorisi olarak değil, bir dış politika analizi teorisi olarak geliştirilmiştir. Devletlerin aynı uluslararası sistem içerisinde neden ve nasıl farklı tepkiler verdiğini açıklamaya çalışması; bunu yaparken de ülkelerin iç dinamiklerine değer vermesi, neoklasik realizmi, realizmin diğer iki evresinden temel olarak ayırmaktadır. Bütünleştirici bakışı, iç dinamikler sayesinde devletlerin kısa vadedeki farklı politikalarını açıklanabilir kılmıştır.

Sovyetlerin dağılması sonrası geliştirilen neoklasik realizm, farklı devletlerin aynı gelişmeler karşısında verdikleri tepkilerin nedenlerine ve bir ülkeye yönelik politikaların yerel sebeplerine odaklanmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın ana konusunu neoklasik realizm teorisinin Çin dış politikasının incelenmesinde geçerli bir kuram olduğunu ortaya koymak oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra Çin’in Kazakistan dış politikasının kuram ile incelenebilir olduğu ifade edilecektir. Çalışmanın temel amacı, Çin’in dış politikalarının oluşumunda ülke içi faktörlerin hangi noktalarda ve ne derecede etkili olduklarının belirlenmesidir. Söz konusu etkilerin neler olduğu belirlenirken Kazakistan, örnek ülke olarak seçilmiştir.

Neoklasik realizm teorisinin kuram olarak belirlenmesinin asıl nedeni ara değişkenlere (yerel faktörler) verdiği önemdir (Ripsman vd. 2016). Lider etkisinin yanı sıra her ülkenin kendi kapsamında yerel faktörlerinin belirlenebilmesine müsaade etmesi Çin’in yerel faktörler ile Kazakistan dış politikasının analiz edilebilmesine imkân tanımaktadır.

Nitekim Çin'in dış politika analizinde neoklasik realizmin uygun bir teori olduğu kabulü çalışma çerçevesinde sınanacaktır.

Kazakistan'ın hedef ülke olarak seçilmesinin nedeni ise Çin'in dış politikasında hassasiyetinin olduğu, sınır komşusu olarak amaçlarının bulunduğu ülkelerden biri olmasıdır. Sovyetler Birliği'nin dağılarak Kazakistan'ın bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından itibaren inceleme sunulacaktır. Böylece literatürdeki neoklasik realizm kuramınca yapılan analizlere farklı bir bakış açısı eklenmiş olacaktır. Çin'in, küresel diplomasiye değer katan devlet olarak dış politikalarının oluşmasındaki iç etkenlerin belirlenmesi literatüre sunulacak önemli katkılardan biridir.

Çalışmada ilk olarak kavramsal çerçeveyi oluşturan ve bakış açısı sunan neoklasik realizm teorisi ele alınacaktır. Teorinin unsurları olan bağımlı, bağımsız ve ara değişkenler ifade edilecektir. Sonraki bölümde neoklasik realizmin Çin dış politikasına uygulanabilirliği değerlendirilecektir. Üçüncü bölümde ise Çin'in Kazakistan dış politikasının oluşmasında etkili olan yerel faktörlerin neler olduğu tespit edilecektir. Nitekim neoklasik realizm teorisinin, Çin'in genel dış politikası ve özelde Kazakistan siyaseti incelenirken tercih edilmesinde doğru bir kuram olduğunun sağlanması yapılabilecektir.

1. Dış Politika Analizi Kuramı Olarak Neoklasik Realizm

Bir devletin dış politikasına istikamet veren asıl etkenin devletin uluslararası sistemden aldığı baskılar mı yoksa karar alıcı liderlerin etkileri gibi yerel faktörler mi olduğu konusu tartışmalıdır (Sönmezoğlu, 2019: 262). Klasik realizm bu konuya karar alıcı liderleri merkeze alarak cevap aramaktadır. Realizmin ilk evresine göre bir devletin dış politikasını belirleyen asıl etmen liderdir. Lider ve liderin algısının uluslararası sistemden gelen baskıların tehdit ya da fırsat olarak görülmesinde temel faktör olduğu kabul edilmektedir. Teorisyen Hans Morgenthau'ya göre karar alıcı lider algısı, siyasal sistemi güç çıkarları kapsamında değerlendirerek, gelişmeleri tehdit ya da fırsat olarak almakta ve devletin dış politikasının oluşmasında temel etken olarak ortaya çıkmaktadır (Morgenthau, 1948; Harknett ve Yalçın, 2012).

Klasik realizmden sonra geliştirilen realizmin ikinci evresi ise neorealizmdir. Neorealizm, bir devletin dış politikasının oluşmasında asıl etkenin uluslararası siyasal sistem olduğunu iddia etmektedir. Buna göre bir devletin dış politika kararları yerel faktörlerinden görece bağımsız olarak, küresel sistemin tetikleme ile alınmaktadır. Teorinin önde gelen temsilcilerinden Kenneth N. Waltz, Soğuk Savaş sürecinde neorealizmi sistemleştirerek çift kutuplu sistem üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Dönemin şartları değerlendirildiğinde neorealizmin bir devletin dış politika davranışını açıklamadaki yetisi, klasik realizmden daha çok anlamlı bulunmuştur (Waltz, 1979).

20. Yüzyılda yaşanan iki dünya savaşı sonrası küresel sistemi etkileyen en önemli konu Sovyetler Birliği'nin dağılması olmuştur. Sovyetlerin dağılmasında bir yandan küresel sistemde yaşanan gelişmeler etkili olurken bir yandan karar alıcı liderin sürdürdüğü politikalar etkili olmuştur. Uluslararası sistemden gelen baskılar ve yerel faktörlerden lider etkisi sonucu Sovyetlerin dağılması, devletlerin dış politika analizi yapılırken farklı bir bakış açısına ihtiyaç duyulduğunu göstermiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasında Sovyet lider Gorbaçov'un, karar alıcı lider olarak sürdürdüğü politikalarının etkili olması, bir devletin dış politika kararlarının sadece küresel sistemden alınan etkiler sonucu oluşmadığını göstermiştir (Kotz ve Weir, 2012).

Neorealizmin Sovyetler Birliği'nin dağılışı karşısında yeterli ve kapsamlı açıklamalarda bulunamaması, dış politikaların belirlenmesinde görece tek etkili faktörün

uluslararası yapı olmadığını ortaya çıkarmıştır (Erişen, 2015: 5). Birim düzeyde etkisi görülen faktörlerin de dış politikaların oluşmasında katkısının olduğu anlaşılmıştır. Yapısal faktörlerle açıklanamayan süreçlerin yaşanması neorealizmin sorgulanmasına neden olmuştur.

Küresel sistemde yaşanan gelişmelere neorealizmin cevap verememesi, üstelik sistemin değişmesinin nedenlerinin içerisinde yerel faktörlerin etkili olması yeni ve daha kapsamlı bir bakış açısına ihtiyaç olduğunu göstermiştir (Koukoudakis, 2022). İhtiyaç duyulan kapsamlı bakış açısı World Politics dergisinin editörü Gideon Rose'un 1998 yılında yayınladığı "Neoklasik Realizm ve Dış Politika Teorileri" isimli makalesi ile literatüre kazandırılmıştır (Rose, 1998: 144-172).

Realizmin son aşaması olarak teorileştirilen neoklasik realizm, ilk iki evreyi reddetmemekte sadece eksik olarak yorumlamaktadır. Neoklasik realizme göre, realizm ve neorealizm devleti temel alan politika teorileridir. Ancak iç-dış politika ilişkilerinin birbirlerini etkilediği ve bir arada dış politika oluşturdukları gerçeğine dikkat vermemektedirler. İç-dış politika bütünlüğünün sistemleştirilememesi dış politika analizlerinin de hatalı yapılmasına neden olmaktadır (Rose, 1998: 146).

Nitekim Sovyetlerin dağılışı ile netleşen çağdaş uluslararası sistemin çok boyutlu bir çözümlenmeye ihtiyacı olduğu gerçeği, neoklasik realizmin geliştirilmesini sağlamıştır. Teorisyen Rose, daha önce yapılan tek merkezli analizlerin hatalı olduğunu belirterek, dış politika analizlerine geniş bir perspektif sunmuştur. Devletlerin dış politikasının sadece uluslararası sistemin baskıları sonucu oluşmadığını ya da sadece yerel faktörlerin dış politika oluşturmada yeterli olmadığını ifade ederek, neoklasik realizmin bütünleştirici analizini makalesinde açıklamıştır.

Gideon Rose, neoklasik realizmi, realizm kuramının devamı olarak ifade etmiştir. Bunun nedeni klasik realizmin ve neorealizmin kabullerini bir arada sunmasıdır. Küresel sistemin hiyerarşik bir yapısı olduğunu ve devletlerin güç kapasiteleri çerçevesinde dış politika kararları ürettiğini belirtmektedir. Ancak Rose, küresel sistemin baskılarının ve göreceli güç kapasitesinin dış politika oluşturmada tek faktör olmadığını iddia etmektedir. Rose'a göre bir devletin dış politikası, küresel sistemden aldığı baskıların ara değişkenlerin süzgecinden geçtikten sonra oluşmaktadır. Dış etkenler, yerel faktörler ile harmanlanmakta ve dış politikaya dönüşmektedir. Karma metodolojisi ve kapsayıcılığı nedeniyle Gideon Rose, teoriye neoklasik realizm ismini verdiğini belirtmektedir (Rose, 1998: 146-149).

Üç sacayağı şeklinde yöntemleştirilen neoklasik realizm, bir dış politika kararının, küresel sistemden gelen baskıların, iç dinamiklerin süzgecinden geçtikten sonra alındığını belirtmektedir. Bu nedenle ilk sacayağı devletlerin dış politika kararları olarak sunulan bağımlı değişkendir. Bağımlı değişkenlere, yani devletlerin dış politika kararlarına, küresel sistemden gelen baskılara (dış etkenlere) ve yerel faktörlere (iç etkenlere) bağlı şekilde ortaya çıktığı için bu isim verilmiştir.

Bağımsız değişken ise küresel sistem olarak analize dâhil edilmektedir. Uluslararası sistemin ve sistemden gelen baskıların bağımsız olarak değerlendirilmesinin nedeni her devletin baskıları farklı yorumlaması ve geri beslemelerin farklı olacağı kabulünden kaynaklanmaktadır (Lobell vd., 2009: 19). Neoklasik realizme göre her devlet küresel sistemden gelen baskılara farklı yanıtlar vermektedir. Bir devletin tehdit olarak yorumladığı baskıyı bir başka devlet fırsat olarak görebilmektedir. Neticede söz konusu baskıya karşı farklı cevaplar verileceği için neoklasik realizm dış politika analizi yaparken küresel sistemden gelen baskıları bağımsız değişken olarak değerlendirmektedir.

Yerel faktörler ise üçüncü sacayağı olarak ifade edilen ara değişkenlerdir. Neoklasik realizmin asıl önemli gördüğü ve bir dış politika analizi için mutlaka ön plana alınması gerektiğini belirttiği ara değişkenler, teorinin temelini teşkil etmektedir. Realist teorinin sentezi olan neoklasik realizm, ara değişkenler ile bir dış politika analizi teorisi halini almakta ve diğer türevlerinden ayrılmaktadır (Vasileiadis, 2023).

Analizin belirleyici faktörü olan ara değişkenler, devletlerin iç dinamikleridir ve her devlet için kendisine özel dinamikler belirlenmektedir. Böylece neoklasik realizm, ara değişkenlerin neler olması gerektiğine dair olan tartışmaları neticelendirmektedir (Ripsman vd., 2016: 123). Neoklasik realizm literatürü incelendiğinde ara değişkenlerin daha makul bir analiz sunabilmek adına iki başlık altında toplandığı görülmektedir. İlki, lider etkisi olarak karar alıcı liderlerin dış politikaya ve uluslararası ilişkilere olan etkisini incelemektedir. Neoklasik realizm, ara değişkenler içerisinde bulunan lider etkisine özellikle dikkat vermektedir. Çünkü dış politika kararlarının lider etkisi sonucu oluştuğunu, liderin her önemli dış politika kararında etkili olduğunu belirtmektedir.

Lider etkisinin dışındaki her ara değişken ise yerel faktörler olarak tek başlıkta toplanmaktadır (Zakaria, 1998: 42). Bir devletin siyasi rejiminden jeopolitiğine, ekonomik gücünden askerî işbirliklerine, toplum yapısından sivil toplum örgütlerine kadar her şeyin yerel faktörler içerisinde değerlendirilebileceğini kabul etmektedir. Bu noktadaki ayrım her devletin yerel faktörlerinin kendi ekseninde belirlenmesidir. Zira bir devlet için önemli olan faktör bir başka devlet için önem arz etmeyebilir. Bu nedenle her devlet için analize dâhil edilebilen ortak dinamikler olduğu gibi dış politika kararlarına etkisi olduğu düşünülen farklı dinamiklerde analize dâhil edilebilmektedir.

Sonuçta bir dış politika analizi kuramı olarak geliştirilen neoklasik realizm teorisi, dış etkenlerin devletlerin politikalarının oluşmasında tek etken olmadığını; aynı zamanda iç/yerel faktörlerinde devletlerin dış politikasının oluşmasında etken dinamik olduğunu beyan etmektedir. Teorinin geliştirilmesinde etkili olan Sovyetler Birliği'nin dağılması, kuramın dayanak noktası olarak değerlendirilmektedir.

2. Çin Dış Politikasının Neoklasik Realizm Kuramı Bağlamında İncelenmesi

Küresel ölçekte etkisi olan ülkeler içerisinde Çin Halk Cumhuriyeti, Asyalı büyük bir güçtür. Kurulduğu günden bu yana geçen yetmiş beş yıllık süreç içerisinde yığılmalı olarak siyasi ve iktisadî gücünü artırmayı başarmıştır. Bugün için dünyanın en büyük ekonomilerinden birini yönetmeyi sürdüren Çin'in, dış politikasını nasıl sürdüreceği ve nasıl bir dış politika karar alma sürecine sahip olduğu uluslararası ilginin odağındadır. Bu nedenle Çin dış politikasının oluşmasında etkili olduğu düşünülen yerel faktörler sırasıyla değerlendirilecektir.

İlk olarak Çin dış politikasının en belirleyici etkeninin, Çinli liderler olduğu ifade edilmelidir. Dış politika karar alıcılarının alguları ki bilhassa Çin Komünist Partisi Genel Başkanları, Çin'in hem uluslararası sisteme geri beslemelerinin hem de ülke içi siyasetinin ana aktörüdür. Kurucu başkan Mao Zedong'dan günümüz lideri Xi Jinping'e kadar süren "lider algısı" her Çin dış politikasında mutlak surette etkisini hissettirmiştir (Shambaugh, 2021). Bir örnek olarak Deng Xiapoing'in ekonomi reformu ile ideolojinin etkisini düşürerek dışa açılma programını hayata geçirmesi örnek gösterilebilir (Vogel, 2018: 450-460). Xiapoing'in algısı, Çin'in ekonomik zemininin sağlamlaştırılması için ideolojik baskının gevşetilmesi yönündeydi.

Çin'de karar alma süreci ise Çin Komünist Partisi'nin oluşumu ve işleyişi ile epey karmaşık ve geniş tabanlı bir yapıya sahiptir. Karar alma sürecine, Çin Komünist Partisi ile

beraber Çin Halk Kurtuluş Ordusu, Ulusal Halk Kongresi, Merkez Komite, Dış İşleri Bakanlığı, Küçük Öncü Gruplar gibi bürokratik ve siyasi pek çok kademe dâhil olmaktadır. Kimi zaman rekabet halinde bulunan Çinli elit sınıfın dış politika karar alma sürecine olan etkisi değerlendirildiğinde Çin'in kendine has dış politika yapımında iç dinamiklerin etkisi daha da net anlaşılmaktadır.

Liberal demokratik rejimlerin aksine otoriter bir yönetim biçimine sahip ülkeler, güç politikası, sınırsız egemenlik, reelpolitik, muhafazakârlık, etki alanı gibi ilke ve değerlere daha sıkı bağlanmaktadır (Panova, 2023). Bunun en önemli nedeni rejim güvenliğini her şeyin üstünde tutmalarıdır. Çin'de de rejim güvenliği, ekonominin, enerji kaynaklarına devamlı ulaşımın, siyasi güç ve nüfuzun, hatta güvenliğin dahi bağlayıcı unsurudur. Ulusal çıkarlardan daha fazla önem atfedilen rejim güvenliği adına, dış politikalar, gerçekçi bir anlayışla operasyonel mantık üzerine inşa edilmektedir (Oğuzlu, 2018: 84).

Komünist Parti rejiminin yanı sıra ideoloji, Çin dış politikasını derinden etkileyen ara değişkendir. Bir birim değişken olarak Çin dış politikasına etki eden ideoloji, sosyalizmi yaşatmak anlayışıyla sürdürülmektedir. Çin tarzı küreselleşme yani serbest piyasa modeli, otoriter siyasi devlet ile beraber sürdürülmeye çalışılmaktadır. Sabit ideolojik duruş, toplum içerisinde aktarılırken Çin dış politikasını farklı evrelerde şekillendirmektedir.

Çin dış politikası için geçerli olan temel ara değişkenlerden birisi de tarihsel hafızanın neticesinde ortaya çıkan Çin milliyetçiliğidir. Çin'in siyasi olarak etkilerini hissettiği fark edilen, geçmişte yaşadığı küçük düşürülme, işgal edilme, egemenliğe müdahale gibi deneyimleri bugünkü dış politikasının temkinli oluşunu açıklamakta ve iç işlere müdahaleye yüksek tepki anlayışını taze tutmaktadır. Çinli yöneticilerin, Çin dış politikasını, millî güvensizlik duygusunu bertaraf edecek şekilde ve milliyetçi duyguları törpülemekten oluşurması gerekmektedir. Daha kapsamlı olarak stratejik kültürün parçası olan söz konusu ara değişkenin, Çin'in askeri yeteneklerini etkilediği, emperyalist güçlere karşı tavrını sabitlediği belirlenirken, Çin'in uluslararası ilişkilerde daha az görev ve sorumluluk almasını açıklamaktadır.

Çin için geçerli olan bir başka tarihsel deneyim ise Doğu Asya'da güçlü bir politik kültüre sahip olmasıdır. Bugün için bölgesel güç olarak kabul edilen Çin'in, kültürünün temel değerlerini ve fikirlerini hala korumakta olduğu kabul edilmektedir. Yeniden güçlü bir liderlik yakalamak istediğini (Thayer ve Friend, 2019) belirten Çin, bölgesinin yerli ve tek büyük gücü olabilmek için liderlik rolünü artırmaya çalışmaktadır. Ulusal rol kavramlaştırmasının yanı sıra uluslararası sistem içerisinde bölgesini şekillendirmeye ve kontrol etmeye yönelik girişimleri mevcuttur. Etki düzeyi tartışmaya açık olan Şanghay İşbirliği Örgütü gibi işbirlikleri ile bölgesinin birlikteliğini sağlamaya ve liderlik rolünü üstlenmeye çalışmaktadır (Aydın, 2022: 130)

Fikir geleneklerinin etkisi ile Çin, dünyayı bilhassa Batılı ülkelerden daha farklı değerlendirmekte ve dış politikasını buna göre sürdürmektedir. Konfüçyüsçülük anlayışı, uluslararası sistemi hiyerarşik bir yapı olarak kabul etmektedir. Anarşikten ziyade, gücü olanın ve daha çok güç toplayanın yükseleceği ve basamakları çıkacağı bu hiyerarşik yapı anlayışı, Çin'i, dış politikasında strateji belirleme noktasında etkilemektedir (Yu-Lan, 2019).

Jeopolitik, Çin dış politikasının belki de en çok güvenlik zafiyeti yaşadığı olgusudur. On dört ülkeyle sınırdaş olmak, hem deniz hem kara ülkesi olmak ayrıca geçmiş tecrübelerde kuşatma ve işgal zihniyetinden muzdarip olmak neticesinde Çin jeopolitiği, dış politikanın karar mekanizmalarından biri olarak görülmektedir. Egemenliğine ve toprak bütünlüğüne dair tartışmalı bölgelere sahip olmak Çin'in, savunma maksatlı dış

politika izleme eğilimlerini açıklamaktadır. Dünyanın en büyük nüfuslarından biri olan Hindistan, hem sınır komşusudur hem de tarihi düşmandır. Japonya çok yakın bir komşu olmakla beraber yine tarihî bir düşmandır ve Güney Çin Denizi ile Doğu Çin Denizi çıkmazında hak iddiaları mevcuttur. Rusya, bölgenin hala kabul edilebilir en büyük gücü ve geçmişte hem işbirlikçi hem de tehdittir. Doğu bölgesinin deniz olması Çin'e göre bir tehdittir. Aynı zamanda batı bölgesinin kara kilit olması ekonomik bir sorundur. Dahası bir halk cumhuriyeti olan Çin için Uygur, Tibet ve Tayvan bölgeleri hem ekonomik hem de jeopolitik tehdit ve avantajdır. Deniz ve kara sınırlarında yaşadığı jeopolitik ve etnik zafiyet algısı, Çin'i bu bölgelerde ve içeride aşırı hassasiyetli davranmaya itmektedir. Çıkarları ve devamlılığı noktasında zor bir jeopolitiğin içerisinde konumlanan Çin, ulusal güvenlik politikalarını ve dış politikalarını söz konusu hassasiyetlerin üzerinde yürütmektedir (Aydın, 2022: 120)

Sonuç itibariyle Çin dış politikasının liderler, parti, ideoloji, jeopolitik, güvenlik, tarihsel hafıza, politik kültür gibi pek çok yerel faktörün etkisi ile ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Çin dış politikasının oluşumu, ülke içi etkilerle şekillenmektedir. Tarihinden bugüne dış politika sürecinin sadece tepkisel boyutlarına göz atmak dahi, yerel faktörlerin Çin dış politikasında ne derecede etken olduğunu anlamak için yeterlidir. Çin dış politikasının, iç dinamiklerin etkisinden bağımsız yorumlanmasının yanlış/eksik bir açıklama olacağı kabul edilmektedir. Bu nedenle Çin dış politikasının neoklasik realizm ile analiz edilmesi doğru bulunmaktadır. Pekin'in ürettiği dış politikaların, uluslararası sistemin etkileri ve iç dinamiklerin kesişmesinin bir sonucu olduğu tespit edilmektedir.

3. Çin'in Kazakistan Dış Politikasının Neoklasik Realizm Kuramınca İç Dinamikleri

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Orta Asya devletlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları, Çin'e bölgesel nüfuzunu radikal bir şekilde iyileştirebilmek ve yeni bir yükseliş ivmesi yakalayabilmek fırsatı sunmuştur. Bağımsız olan ülkeler içerisinde sınırlar, etnik kökenler gibi Çin dış politikası adına birkaç önemli başlıkta bölgenin en büyük ülkesi Kazakistan merkezî bir rol oynamıştır. Çin'in Kazakistan siyasetine ihtimam göstermesinin küresel ve bölgesel pek çok sebebi bulunmaktadır.

Çin'in, Kazakistan dış politikasında neoklasik realizmin ön plana aldığı iç dinamiklerin etkisinin görüldüğü, Çin'in Kazakistan dış politikasının uluslararası sistemin katkısı dâhilinde, Çin'in yerel dinamiklerinin etkisiyle meydana geldiği belirlenmektedir. Bu nedenle Çin'in Kazakistan dış politikalarında neoklasik realizmin önem verdiği ara değişkenler tespit edilecektir.

Çin'in Kazakistan dış politikasını etkileyen en önemli iç dinamik, hiç şüphesiz, Çin içerisinde bulunan Kazak nüfustur. Çin'in, Han Çinlileri dâhil elli altı etnik grubundan biri olan Kazaklar, etnik olarak Türk olmanın yanı sıra Müslüman'dırlar. Rus Devrimi ve Sovyetler Birliği sürecinde Ruslardan kaçarak Çin içerisine yerleşen Kazaklar, bugün, Çin'in Kazakistan ile ilişkilerinde önemli bir yerel dinamiktir. Çin, etnik gruplarından biri olarak kabul ettiği Kazaklara karşı iç politikasını, Kazakistan'a yönelik avantaj ve dezavantaj olarak kullanabilmektedir. Söz konusu avantaj ve dezavantajların Kazakistan ile ilişkilerin kimyasını bozması, Çin'in hanesine eksi olarak kaydedilecektir (Dillon, 2004: 30-31).

Çin iç-dış politikasının handikaplarından birisi çok fazla etnik kökene sahip olmasıdır. Çin vatandaşı Kazaklar ve Uygur Türklerinin Kazakistan ile yakın tarihsel, dilsel ve kültürel bağları, iç politikanın olduğu kadar dış politikanın da birer konusu olmaktadır. Bu nedenle Çin vatandaşı Kazaklara ve Uygur Türklerine hassasiyetle yaklaşılmaktadır.

Zira Kazakistan'ın sınır olması nedeniyle hem Uygur Türkleri hem anavatana göç etmeyen Kazakların Çin'de kalan aileleri, Çin nazarında dışarıdan gelebilecek tahriklere daha açıktır. Çin'in Kazakistan dış politikasının iç politikalar ile doğrudan bağlantılı olması, Çin'e göre, iç güvenlik konusunda dış güvenlikten daha hassas olunması gerektiğini göstermektedir (Aydın, 2022: 116).

Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanması sonrası uluslararası sistem içerisinde yürüttüğü dış politikalar, Çin'in dış politika kararları/ortaklarından istekleri ile örtüşmektedir. Barışçıl, şeffaf, katılımlı, açık diplomasi yürütülmesi, kazan kazan işbirliklerine yakın olması gibi faktörler Çin dış politikasında Kazakistan'a dikkat verilmesinin nedenleri içerisinde (Heriawan, 2022: 10-11). Çin her ne kadar şeffaf ve şüphe uyandırmayan bir dış politikaya sahip olmasa da işbirliği içerisinde olduğu ülkelerden, özellikle bölgesindeki komşularından, dış politikada açıklık ve işbirliğine yatkın olmalarını beklemektedir. Bunların yanı sıra Kazakistan'ın bölgesel işbirliklerine olumlu yaklaşımı Çin'in Şanghay İşbirliği Örgütü dâhilinde genişletmek istediği nüfuzuna uygun görülmektedir. Çin'in bölgesel liderliği yeniden yakalama hedefi doğrultusunda Kazakistan, Çin için vazgeçilmez bir katılımcıdır.

Kazakistan'ın bölgesinin en büyük ülkesi olması ayrıca siyasî olarak en geniş etkiye sahip olması, Çin nazarında Kazakistan'ı bir adım öne çıkarmaktadır. Kazakistan Birleşmiş Milletler, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, Türk Keneşi, Bağımsız Devletler Topluluğu, İslam İşbirliği Örgütü, Şanghay İşbirliği Örgütü, IMF gibi bölgesel ve küresel ortaklıklara sahiptir. Çin, Kazakistan birlikteliği/siyasî ortaklığı sayesinde uluslararası, özellikle Orta Asya bölgesinde, kendisine yönelik olumsuz algıları kırmak, sinofobiyi aşmak ve diğer Orta Asya ülkelerinin kendisine siyasî güven duymalarını sağlamaya çalışmaktadır. Çin korkusu olarak bilinen sinofobi, bir anlamda Çin kültürünün ve nüfusunun yayılmacılığında duyulan endişeyi ifade etmektedir. Sinofobinin yayılmasının, Çin'in toplumlar arası ilişkilerini zedeleyeceği öngörülmektedir. Bunların yanı sıra tarihinde aşağılanmayı ve işgali yaşamış Çin için Kazakistan, en kısa tanımıyla, bir tehdit olarak görülmemektedir. Barışçıl politikaları ve Sosyalizm'e karşı pratikte olumsuz olmayan duruşu, bir sınır komşusu olarak Çin'i, Kazakistan'a bölgesel ortaklık bağlamında yaklaştırmaktadır.

Ekonomi her ülke için göz ardı edilemez bir yerel faktördür (Zakaria, 1998: 42). Sovyetlerin dağılması sonrası Rusya'ya olan ekonomik bağımlılığını değiştirmek isteyen Kazakistan, dış ticaret yelpazesini genişletmiştir ve Çin ile ekonomik ortaklıkları yıllar içerisinde artmıştır. Nitekim Kazakistan-Çin ticareti Kazakistan-Rusya ticaretine yaklaşmış durumdadır. Çin'in yatırım gücü yüksek bir ülke olmasının ve ekonomik-siyasî bölgesel birlikteliklerini arttırmak isteği, Kazakistan'ın Rusya dışında ortaklık kurmak ve bağımlılığını azaltmak isteği ile örtüşmektedir. Söz konusu ekonomi temelli karşılıklı dış politika, Çin'in Kazakistan'a yönelik iç dinamiklerinden biridir.

Ara değişken olan ekonomi, Çin'in Kazakistan dış politikasında fazladan bir etkiye sahiptir. Kazakistan, Hazar kıyısında bulunan bir ülke olmasının yanında kendi doğal kaynakları bakımından dünya sıralamalarında üst sıralardadır (Ahrend ve Tompson, 2017: 171). Doğal kaynakların zengin bulunması ve siyasî istikrarın korunabilmesi Türk devletleri arasında Kazakistan'ı daha nitelikli hale getirmektedir. Ancak ülkenin yatırım çekmek, sürdürülebilir bir ekonomik refah için ihracatçıları çeşitlendirebilmek ve ürünlerini dünya pazarlarına ulaştırma (Yalçınkaya, 2019: 110) noktasında yaşadığı problemleri uzun vadede aşması gerekmektedir. Rusya'ya bağımlılığın aşılması noktasında bir iç dinamik olarak ekonomiyi köprübaşı yapan Çin, Kazakistan'a bölgesindeki en büyük destekçidir. İktisadî

adımları iyileştirmek ve biçimlendirmek konusunda Çin tarafından verilen krediler ve yapılan yatırımlar, gelecekteki neticesi belirsiz olsa bile bugün için Kazakistan'ın ihtiyaçlarına cevap verebilir niteliktedir.

Çin ve Kazakistan'ın sınırdaş olması jeopolitik ve güvenlik söz konusu olduğunda Çin'in Kazakistan dış politikasında yerel faktörler içerisinde bulunmaktadır. Çin, on dört ülke ile sınırdaşlığı ve Doğu yakasının deniz olmasını, güvenlik adına devamlı bir handikap olarak değerlendirmektedir. Batı yakasında Kazakistan gibi rejimi adına tehdit olmayan bir ülke ile sınırdaş olmasının Çin adına olumlu ve olumsuz getirileri vardır (Svetlana, 2020: 39). Olumsuz noktasını, kendi etnik gruplarından biri olan Kazaklardan duyduğu endişe ve Orta Asya'dan sirayet ettiğini düşündüğü köktendincilik olarak belirlemek mümkündür. Olumlu noktası ise bölgesel birliktelik olasılığı ve Batı'ya açılan ilk durağın Kazakistan olmasıdır. Jeopolitik gerçekler devletleri reelpolitik davranmaya yönlendirmektedir. Çin'i Avrupa'ya sorunsuz bağlayabilecek olan Kazakistan, batısında Avrupa güneyinde Ortadoğu'ya uzanan, jeopolitik önem arz eden bir unsurdur. Jeopolitiğin getirisi olan olumlu ve olumsuz tüm durumlar Çin'in, Kazakistan'a yönelik dış politikasının yerel faktörleri içerisinde yer almaktadır.

Neoklasik realizmin belirlediği yerel faktörler içerisinde bulunan lider etkisi Kazakistan dış politikasında da sık sık görülmüştür. Sovyetlerin dağılmasıyla Çin, devletini, öncelikle bölgesinde, daha büyük bir güç olarak görmeye/yorumlamaya başlamıştır. Benimsenmeye başlanan 'büyük güç kimliği' Deng Xiaoping ve Jiang Zemin liderliğinde kendisini göstermiştir (Vogel, 2018: 380-382).

Çin'in Kazakistan dış politikasına etki eden ara değişkenlerden biri, komşuları tarafından tarihinde aşağılanmaya ve işgale (Eberhard, 2018) maruz bırakılmış olmasıdır. Her devletin dış politikasına etki eden, toplum ve tarih konularında Kazakistan, en kısa tanımıyla, bir tehdit olarak görülmemektedir. Kazakistan'ın bölgesel ve küresel barışçıl politikaları ve Sosyalizm için olumsuz bir söylemde bulunmaması, Çin'i sınır komşusu olarak güvenli kılmaktadır. Kazakistan'ın bu anlamda sürdürdüğü ikili ve bölgesel dış politikalar olumlu karşılanmış ve Çin dış politikaları ile örtüşmüştür.

Bunun yanı sıra Kazak hükümeti bölgesel olarak dengeli bir siyaset yürütmeyi başarmıştır. Sovyetlerin dağılışı sonrası Rusya'ya bağlı tutumunu siyasi denge kurarak hafifletmiştir. Rus nüfusu konusunda ise Rusya'yı yatıştırma politikalarını istikrarlı sürdürebilmiştir. Kazakistan'ın bir devlet olarak bölgesel ilişkilerde pasif kalmayan tutumu Çin'in Kazakistan dış politikasını ilerletmesine destek olmuştur.

Çin'in Kazakistan dış politikasının iç dinamiklerden beslendiği/etkilendiği, Çin'in genel dış politika oluşum süreci göz önüne alındığında anlaşılabilir. Çalışmada, Çin'in Kazakistan dış politikasının, neoklasik realizme göre ara değişkenlerin etkisi ile nasıl belirlendiği tespit edilmiştir. Ara değişkenlerin her devletin kendi özellikleri doğrultusunda belirlenmesi neticesinde, Çin dış politikasında Kazakistan'ın farklılıkları ortaya konmuştur. Çin dış politikasının neoklasik realizm ile çalışılabilirliği sınanmıştır. Teorinin, her ülkenin kendi özelinde iç dinamiklerin çalışılabilmesine olanak tanınması (Ripsman vd. 2016), Kazakistan siyasetinin irdelenmesine imkân vermektedir. Bu nedenle Çin için ekonomi, jeopolitik, rejim güvenliği, etnik gruplar gibi iç dinamikler çerçevesinde değerlendirme yapılmıştır. Çin'in Kazakistan dış politikasının yerel dinamiklerin özelinde değerlendirilmesinin dolayısıyla neoklasik realizmin kuram olarak belirlenmesinin uygunluğu kanıtlanmıştır.

Sonuç

Sovyetler Birliği'nin dağıldığı küresel sistemde cevaplanamayan soruların varlığı, devletlerin dış politikalarının anlaşılabilir olması için farklı bir bakış açısına ihtiyaç olduğunu göstermiştir. Uluslararası sistem merkezinden ya da devletlerin dış politikası merkezinden yapılan yorumların küresel düzenin evrildiği durumu açıklayamaması üzerine karma bir metodolojiyi takip eden neoklasik realizm teorisi geliştirilmiştir. Realizm kuramının en son evresi olan neoklasik realizm, kendisinden önceki evre olan neorealizmin, Sovyetlerin dağılışı karşısında analiz yapamaması ve kuramın tekrar gözden geçirilerek sarsılması neticesinde gün yüzüne çıkmıştır.

Çalışmada neoklasik realizm kuramının Çin dış politikasının izah edilmesinde kullanılabilir bir teori olduğu tespit edilmiştir. Çin'in dış politika kararlarının ara değişkenlerden etkilenecek oluşturulduğu iddiası sınanmış ve kabul edilmiştir. Böylece çalışmanın mihenk taşı olan teorinin, Çin dış politikasına uygunluğu/uygulanabilirliği netleştirilmiştir. Zira Çin dış politikasında tespit edilen iç dinamikler, dış politikanın oluşumunda yüksek oranda etkilidir.

Ülkenin dış politikası geçmişten bugüne lider öncelikli şekillenmektedir. Komünist parti lideri ülkenin de lideri olarak kabul edilmektedir. Bu durum ülkenin dış politika kararlarının yerel faktörler dâhilinde açıklanması gerektiğini göstermektedir. Çin dış politikası, Kazakistan özelinde değerlendirilirken, iç dinamiklerin etkisinin olduğu, dolayısıyla neoklasik realizmin, kuram olarak belirlenmesinin doğru bir seçim olduğu anlaşılmıştır. Ekonomi, jeopolitik, rejim güvenliği, etnik gruplar gibi başlıklarda Çin'in Kazakistan dış politikasının yerel dinamiklerin özelinde değerlendirilmesi kuramın doğruluğunu kanıtlanmıştır.

Çalışma kapsamındaki diğer çıkarımlar şöyledir: Çin'in etnik kökenlerinden biri Çin vatandaşı Kazaklar olurken bir diğeri ise Uygur Türkleridir. Etnik kökenlerin, özellikle güvenlik ve ekonomi konularında, gelecek yıllarda Çin'in Kazakistan dış politikasını şekillendiren dinamikler arasında olacağı değerlendirilmektedir. Jeopolitik ve ekonomik kaygılar ve fırsatlar Çin'in Kazakistan dış politikasının en önemli dinamikleri ve temelidir. Ancak Çin'in, Kazakistan siyasetini sürdürürken jeopolitiğin ve ekonominin ötesine geçmek istediği anlaşılmaktadır. Kazakistan'ın gelişen bölgesel nüfuzunun ve güçlü şekilde yürüttüğü küresel diplomasisinin Çin dış politikaları için önem arz edeceği öngörülen bir başka faktördür.

Kaynakça

- Ahrend, R. ve Tompson, W. (2007). "Caspian Oil in a Global Context", *Transition Studies Review*, Cilt: 14, ss. 163-187.
- Aydın, F. (2022). *Türkiye ve Çin'in Dış Politika Yaklaşımında Kazakistan: Neoklasik Realist Bir Karşılaştırma (2010-2020)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Millî Savunma Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Bölgesel Çalışmalar Anabilim Dalı: İstanbul.
- Bradley, A. T. ve Friend, J. M. (2018). "The World According to China", *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2018/10/the-world-according-to-china/>, (Erişim Tarihi: 28.10.2023).
- Dillon, M. (2004). *Xinjiang-China's Muslim Far Northwest*, Durham East Asia Series, Routledge: New York.
- Eberhard, W. (2018). *Çin Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları*: Ankara.

- Erişen, C. (2015). "Dış Politika Analizi ve Kuramsal Yaklaşımlar", (Ed. Mehmet Murat Erdoğan), Dış Politika Analizi, Anadolu Üniversitesi Yayınları: Ankara: 11-43.
- Giorgi, G., Bidzina, L. ve Siroky, S. D. (2019). "Neoclassical Realism and Small States: Systemic Constraints and Domestic Filters in Georgia's Foreign Policy", *East European Politics*, Cilt: 35, Sayı: 1, ss. 21-51.
- Götz, E. (2021). "Neoclassical Realist Theories, Intervening Variables, and Paradigmatic Boundaries", *Foreign Policy Analysis*, Cilt: 17, Sayı: 2, ss. 35-48.
- Harknett, R. J. ve Yalcin, H. B. (2012). "The Struggle for Autonomy: A Realist Structural Theory of International Relations", *International Studies Review*, Cilt: 14, Sayı:4, ss. 499-521.
- Heriawan, F. A. (2022). "China's Maritime Ambiguity: A Neoclassical Realist Analysis and How it Shaped the Theatre of Conflict In the Disputed Seas", *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, Cilt: 628, ss. 9-15.
- Kevin, N. (2017). "On Systemic Paradigms and Domestic Politics: A Critique of the Newest Realism", *International Security*, Cilt: 42, Sayı: 2, ss. 155-190.
- Kotz, D. M. ve Weir, F. (2012). *Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Yolu- Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya*, Kalkedon Yayınevi: İstanbul.
- Koukoudakis, G. (2022). "A Defence of the Relevance of Neorealism in the Post-Bipolar World", *Irish Studies in International Affairs*, Cilt: 33, Sayı: 1, ss. 11-26.
- Morgenthau, H. (1948). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Alfred A. Knopf: New York.
- Oğuzlu, T. (2018). "Factor Determining Foreign Policy", (Ed. Çağrı Erhan, Erhan Akdemir), *Foreign Policy Analysis*, Anadolu University: Eskişehir: 76-98.
- Panova, I. O. (2023). "Typology and Characteristics of Authoritarian Political Regimes", *Business Inform*, Cilt: 5, Sayı: 544, ss. 6-11.
- Ripsman, N. M., Taliaferro, J. W. ve Lobell, S. E. (2009). *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, Oxford University Press: England.
- Rose, G. (1998). "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", *World Politics*, Cilt: 51, ss. 144-172.
- Shambaugh, D. (2021). *China's Leaders: From Mao to Now*, Polity Books: United Kingdom.
- Sönmezoğlu, F. (2019). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Der Yayınları: İstanbul.
- Svetlana, G. (2020). "Main Features of China-Kazakhstan Economic Integration", *Science Review*, Cilt: 3, Sayı: 3, ss. 34-41.
- Tang, S. (2023). "Neoclassical Realism: Methodological Critiques and Remedies", *The Chinese Journal of International Politics*, Cilt: 16, Sayı: 3, ss. 289-310.
- Vasileiadis, P. (2023). "Reconstructing Neoclassical Realism: A Transitive Approach", *International Relations*, Cilt: 0, Sayı: 0, ss. 1-25.
- Vogel, E. F. (2018). *Deng Xiaoping ve Çin'in Dönüşümü*, (Çev. Mehveş Leliç), İstanbul: Modus Kitap.
- Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*, New York: McGraw Hill.

Yalçınkaya, A. (2019). "Kafkaslar ve Orta Asya Ülkelerinin Siyasi ve Ekonomik Yapıları ve Dış Politikaları", (Ed. Hulusi Kılıç, Elif Toprak), Orta Asya ve Kafkaslarda Siyaset, Anadolu Üniversitesi Yayınları: Eskişehir: 97-121.

Yu-Lan, F. (2019). Çin Felsefesi Tarihi, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

